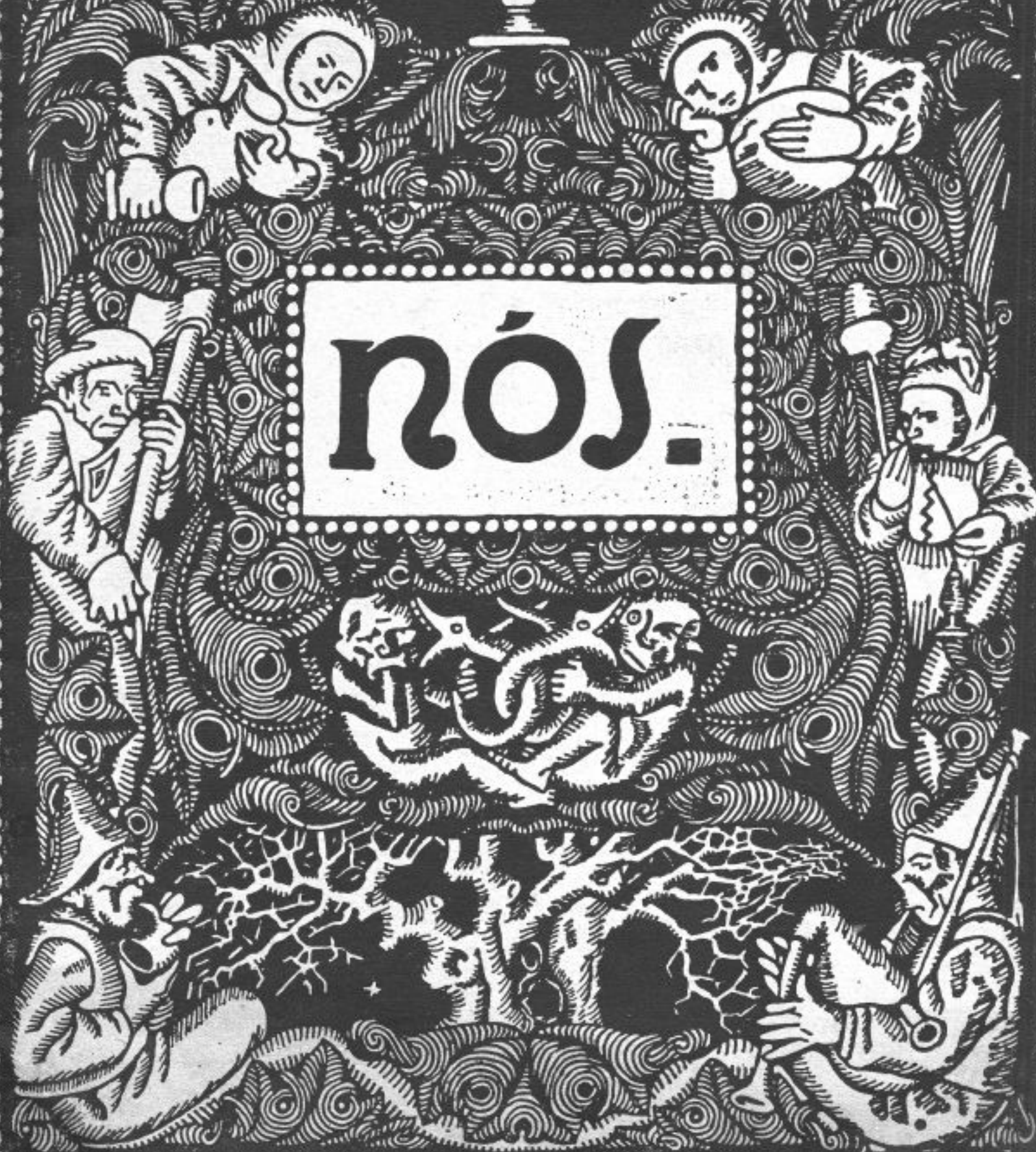

Núm. 21

15-9-25

nós.

CATLIS

BOLETIN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

DIREITOR LITERARIO
Vicente Risco

DIREITOR ARTÍSTICO
Alfonso R. Castelao

DIRECCIÓN E REDAUCIÓN

Sto. Domingo, 47 - OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 36 1.º - A CRUÑA

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6 pesetas.
Fora da Península	15 ..
Número solto na Península	1 ..
Na Argentina	60 centavos
En Cuba	30 ..

Pagos adelantados

Iste boletín non publica mais orixinas qu'os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que, por non iren rubrados, enténdense que son da Redacción.

SUMARIO

Falares miñotos, por o MARQUÉS DE FIGUEROA.

Un romnne galego, por ARMANDO COTARELO.

Cantigas d'El Rei Sabio localizadas en Galicia. San Ero d'Armenteira por XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE.

Do arte popular galego e d'algunhas das suas manifestazons, por F. BOUZA BREY.

A Edade do Ferro en Galiza, por FLORENTINO L. CUEVILLAS.

Quod nihil scitur, (continuación), tradución de XAN AZNAR PONTE.

Panteismo, por AUGUSTO MARÍA CASAS.

Archivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza.

Os homes, os feitos, as verbas; pol-a REDAUCIÓN.

LEA VOSTEDE

A NOSA TERRA

IDEARIUM DAS
IRMANDADES

Administración Real, 36 — A Cruña

Dr. MOSTEIRO

Médico
Odontólogo

Medicina e Cirurgia da boca -- Electricidade -- Rayos X

A Clínica Dental mais completa de Galicia

Cantón Pequeno, 1 (Casa Pastor) - A CRUÑA

LUIS FÁBREGA
DROGUERIA E FARMACIA
Progreso esquina a Luis Espada
OURENSE

MERQUE VOSTEDE
Plumeiros RAFIUM
De mais dura qu'es de pruma e limpa millor
Véndense en todol-as establecimentos do ramo
Andrés Perille - OURENSE

Reloxeria ZENITH
Máquinas parlantes, Discos, Agullas
e Accesorios
M. Calviño
OURENSE

Sombreirería
LEMUS
A mais económica de Galicia
San Andrés, 74
A CRUÑA

VIÑOS RANDULFE de Bodegas Galegas - Finos de Mesa
OS PEARES (Ourense)

Sanatorio Quirúrgico

Direitores:

Manuel Peña Rey
Ginecología e Partos

José Mosquera Blanco
Cirugía geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado fronte á Alameda do Cruceiro, ten todol-as condicións precisas.—Practicase toda crás d'operacións.—Dotado de todol-os aparellos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda, con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Anexites, procesos inflamatorios, reumatismo, etcétera. Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, raquitismo, alopecia, eczemas, etcétera. Admítese embarazadas, e cóntase con material esterilizado pra fora da cidade en casos d'urxencia.—Poden colaborar en todol-os compañaes, previo consentimento dos direitores.

BODEGAS GALLEGAS PEARES E OURENSE
Viños finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE. LOS GALLEGOS blanco e tinto
Macía e Valeiras, Apartado 18-- Ourense

A importancia da publicación

L A R

non precisa pregoarse

Vexa vostede calquera dos números
publicados e quedará satisfeito

Todal-as novelas son inéditas e orixi-
nales dos mellores escritores galegos.

Se vostede é amante das boas letras
debe suscribirse á

L A R

Coste de cada número 30 céntimos

Suscripción a 6 números 1'60

Administración: Real, 36-1.º

A Cruña

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano VI ★ Ourense 15 de Setembro 1925 ★ Núm.21

FALARES MIÑOTOS

Da silva os copreiros,
catadores de viño,
son todos moceiros
«alem e aquem Minho.»

*Me chamaron emigrante
e houbo ingano no falar,
que non din en vida allea
ô ficar en Portugal.*

*N'era outra que a do Miño,
no meu chao de Galicia,
a vidiña que atopei
que por sempre foi xa miña.*

*Baixa o Tâmega ourensán,
regando de Chaves terras,
a topar do Douro as vides
com'as augas onda Régua.*

*Auga crara do río Lima,
eu catala ben quixer,
recordando que a bebera
na Galicia de onde ven.*

*D'outro Letfies é ribeira
da que din, n-un mal dizer,
que non sendo pra esquecida
ela é causa do esquecer.*

*Mais que o Douro co-as riquezas,
cos queiteres chama o Miño
ô maduro viño gana,
cando é bon, o verde viño.*

*D'unha n-outra beira o río
como os paxariños saltan,
dan ôs aires vóreos sons,
e tan sogo un amor cantan!*

*Eu, miñoto, de ribeira
cámbeo sen mudar meu ser;
as ribeiras dan no río,
a él vai todo meu querer.*

*Queira Deus que entr'os enlevos
nunca deixe de ficar,
dos Monção ou Salvaterra,
na Galiza ou Portugal,*

Marqués de FIGUEROA

UN ROMANCE GALEGO

(COMUNICAZÓN FEITA AO «SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS» EN 15-X-924)

NA miña colección folk-lórica de Galiza e na sección adicada a os romances — sección ben nutrida que tiña mentes de publicar de xeito sistemático (1) existe un eixemplar notabel que hoxe quero dar a coñecer a os membros de esta xuntanza.

Trátase de un romance descoñecido e inédito, pois non sei de ninguén que o publicase; de un romance bilingüe como son os máis do noso romancero e, anque faloso, cicais, de moitos versos, de abondo complot pra conter

todo o desenrolo de un terrible drama de baixa concupiscenza, ¡Canto gustan as nosas xentes de parellos argumentos! Pro eisi como a musa de hoxe dalle pol-o picaresco humorista e sarcástico, a de onte ladeábase pol-o trágico; os namoramentos sinxelos non lles acaecían por correntes e vulgares, percisábase o sangue, o sacrilexo, o incesto ou a morte. Pol-o demais o romance amosa ser moi antigo, inda que a forma en que o puiden recoller háchese estragada de tanto peneirar de boca en boca.

Tres fillos tiña este Rey
todos tres como una grana;
el mas chiquito de eles
se *namoró* de una *hirmána*;
para la vencer mas presto

(1) Véxase a *Introducción* a esta labor na revista ULTREYA (Año I-Num. 5-, Santiago I-VII-1919). Publicamos romances en diversos números de iste finado boletín

para la vencer mas presto
se hallara muy malo en cama.
Bálara su padre a verlo
de altas torres *onde* estaba.
- ¿Qué tienes tu, hijo mío,
que es eso que a ti te pasa?
- *Calientura* tengo, padre,
callentura que no arranca.
- ¿Qué comerás, *fillo meu*,
qué comerás que *eu che traia*?
- Un guisado, padre mío,
si me lo guisa mi *hirmana*
- *Eu llo direi que cho guise*,
eu llo direi que cho traia.
- Si viene que venga sola,
que no venga acompañada
que la bulla de la *glente*
a los enfermos enfada.

- ¿Qué tienes tu, mi hermanito
que estás tan malito en cama?
- Todo esto hermanita miña,
tus amores me lo causan.
- Mis amores, hermanito,
a ti no te importan nada.

La cogió por la cintura
y en la cama la *tumbara*;
voces daba la doncella
a su padre que la valga.
- Cállate tu mi hermanita,
todo esto no importa nada;
tenemos un fío en Roma
que todo lo dispensaba.
Tanta burla *fizo de ela*
que hasta le cuspió en la cara.
Se saíra cara afora
berrando desconsolada:
- ¡*Xusticia* veña do ceño
que a da terra non val nada
Pra matar fillo do Rei
que a mín me deixa bulrada

O asunto d'iste romance é certamente anti-

quísimo e de outo e respeitoso orixe: da Bibria,
do Antigo Testamento.

O menos lido topará crarísima semellanza
entre él e a truculenta historia de Tamar, filla
do rei David, violada pol-o seu irmán Amnón,
a quen o fermoso Absalón, irmán de entram-
bos, mandou matar por isto n-un gran xanlar
que lle dou (*Libro segundo dos Reises, capí-
tulo XIII.*) A semellanza trócase en identidade
en moitos detalles.

A importancia de iste eixemprar rubre de sú-
peto ó considerar que Menéndez Pelayo es-
quirbiu referíndose a certa mostra romancesca
andaluza do mesmo asunto hachada en Osuna
por Rodríguez Marín (*Boletín folk-lórico Es-
pañol*) «es el único romance popular que co-
nozco sobre asuntos del Testamento Viejo»
(*Antología de líricos, X, 197, nota*). Agora
ben. Si comparamos o romance de Osuna co
noso, temos que lle dare a iste grande supe-
rioridade. É mais longo, mais complotado, mais
movido, mais dramático e segurísimamente
moi anterior. O andalús parez obra de algu-
xudeo ou mourisco, según acurara a anteposi-
ción do artello *al* ó nome de Tamar. A sustitu-
ción de Amnón por Tarquino, o forzador de
Lucrecia é un cas ben craro de iso que se cha-
ma *contaminación* entre dous temas, un de
Ourente e outro de Occidente.

O noso poeta non fixo nada d'esto. Con
soilo o recordo de aquela bárbara páxina do
do Libro dos Reises, feceu unha refenda bár-
bara tamén culpa do asunto, pro mais xeral,
mais humán e millor condida e desempeñada.
Eiquí non se ve rastro algún de arabismo ou
xudaísmo; por isto quero creer que o romance
non nasceu en Andalucía, nin en chola semíti-
ca, senón que de Castela veu a Galiza onde os
nosos paisans o aniparon garimposos e de Cas-
tela baixou a Andalucía onde ise mouro ou
xudeo estragou n-él de moi mal xorne.

ARMANDO COTARELO

A X I Ñ A A P A R E C E R Á

OS HOMES ALBUM POR CASTELAO

(E D I C I Ó N L A R)

Cántigas d'El-Rey Sabio localizadas en Galicia

SAN ERO DE ARMENTEIRA

(DE UN TRABALLO LIDO NO SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS Á 24 DO MES DE
SANTOS DO 1924 ENCOL DAS «FONTES E DERIVACIÓN DA CÁNTIGA CIII»)

O libro foral, en orden XIII, do Mosteiro da Armenteira (1), es-
quírto no 1624 por Fr. Basilio Duarte, Prior e Arquivista do dito Mosteiro, conta que don Ero, Señor da Armenteira onde tiña o seu pazo, e moi principal cabaleiro de outo paraio e nobre alcuña, lógo estudar artes liberais, tomár a carreira das armas e casár cunha dona da sua condición arredouse do mundo pra vivir nunha ermida de Castróbe. Mais tarde pideo a San Bernárdo monxes da sua orde, pra faguer fundación, sendolle concedidos catro cando os de Claraual viñeron á nosa terra. No 1150 foi Don Ero nomeado abade, erguendo a belida eirexa da Nosa Dona, e gozando do seo cargo astra o 1176 en que nun bo día saíndo

a dar un borde, na serán, sentado pe dun arbre, ouzou cantár tan mañamente un paxáro que ficou «dormido el cuerpo mientras el alma gozaba los deleites de la gloria, que por señal de los que por su virtud le tenía guardados quiso Dios darle a gustár». Os monxes procuráronno en todo os arredóres, puxénose en oración e fixéno rogaceons. Don Ero non apareceu hastra o 1376 en que ispiñdose do sono tornou ó mosteiro. Destoncias era abade Don Fr. Alónso e quixo deixárlle de novo seu cargo mais Don Ero non o quixo coller. Non se sabe cando morreo nin onde está seo sarlégo. O Calendario Cisterciense o celebra como Santo no 30 de Agosto, e quizais fose soterrado no Capitulo ou na Eirexa. Iñóranse os seus milagres anque xa é moi grande o que fixo na sua vida.

Moltas vegadas, especialmente baixo o trienio de Fr. Matías de Peralta procuráron o corpo santo do seo primeiro abade, mais se non poido topáre «porque no debe ser llegado el tiempo en que nuestro Señor tiene determinado se descubran y manifiesten sus sagrados huesos, para ser venerados y honrrados de sus hijos y devotos».

Fral Basilio Duarte remata dicindo que deste Santo «quien dio mejor noticia fue el P. Fray Bernárdo Cardillo de Villalpando, cronista del

(1) «Comienza el libro foral en orden XIII y primeramente la fundación, Instituto y Abades de este monasterio de Nuestra Señora de Armenteira. Hoxe está este libro en poder de D. Xosé González Frago, Abogado de Cambados. Debo a noticia del meo mestre ao Dr. Cotarelo.

Cister, sacando los datos del archivo de Claraval.

En efecto o P. Cardillo, aunque nado en Segovia, estivo na Galiza, traballando nos Arquivos da súa orde, y escribiu a «Historiam monasterium Luperatensis, vulgo de Sobrado, a «Fundación del Monasterio de Nuestra Señora de Osera» e o «Chronico de los Ozores y Osorios en el Reino de Galicia» en col de temas galegos, polo que non poido ignorar a nosa lenda, que polo demais tiña cabida en moitas obras suas tales cal o «Itinerarium ordinis Cisterciensis sive Rerum illius illustrium» o «Devitis illustribus ordinis Cisterciensis» e o «Speculum Monachorum» e demais obras suas que por non tere sido imprentadas coñecemos somentes pol-as citas de Montalvo (2) e Henríquez (3) trasladadas por Nicolás Antonio (4) na súa B. H. N. e por Vergarae Marín na Colección Bibliográfica de Segovia (5).

Fr Basilio Duarte cita tamén o P. Manrique quen fixa ben os caracteres con que a lenda da Armenteira no seo tempo exemplarios e libros de meditación. San Ero estaba no coro rezando Matines e saíu duvidando das verbas do salmo 85: «Quoniam mille anni ante oculos tuos tamquam dies esteme qual praeterit» xurdindo a cantiga do paxaro como proba contra a dubida. Cando o Santo torna a éfen pasado tres séculos. O lugar onde mais expresamente fala de esto o P. Manrique son os Anales Cistercienses, ano de 1176, capítulo 7 aunque tamén é posíble que a cite en moitas outras obras que damos na nota, e que son malas de topar nas bibliotecas galegas (6).

(2) Chronico. Parte I. lib. II, cap. XXXII.

(3) Fenix Cisterciense.

(4) B. H. N. — II. — pag. 121 — Ed. Madrid — 1785.

(5) «Ensayo de una colección bibliográfica — biográfica de noticias referentes a la provincia de Segovia» — Guadalajara — Taller tip. del Colegio de Huérfanos de la guerra — 1903, 616 págs.

(6) Santoral cisterciense, duobus tomis: quorum prius vidi lucem Burgis apud Baptisiam Varesium 1610. Be cinone 1613. Pinciae 1613, alque alibi: posteriori Salmanticae 1620. — Discursus predicabiles para todas las fiestas de Nuestra Señora. Apud Varesium 1620. — Gallice hi prodierunt Parisiis. Forte hi discursus componunt priorem ex superioribus o peris partibus.

Anque o P. Duarte non fale dela xa no seo tempo corria, imprentada por Fr. Malaquias de Asso, unha vida de San Ero, que non podemos ollar e que coñecemos por Henríquez (7) seo Mennologium cisterciense, por Carlos Vischins, na Biblioteca cisterciense por Nicolás Antonio (8) do que Murguía no seo Diccionario de autores recolleo a nota (9).

Fr. Malaquias de Asso, de nobre orixe, foi nado en Muela no 1542, abade de Matalline, Armenteira e Rueda, foi propoisto pra bispo axudante de Zaragoza no 1592, co tido im partibus de Utica, preconizouse no mesmo ano pra Jaca, onde morreo en recendor de santidade no 1606 e deixou a mais de ista impresión da vida de San Ero unhas indicacións «Sobre el gobierno espiritual y temporal del monasterio de Rueda».

Veleiquí a nota de Nicolás Antonio:

«Anonymus Armenteriae in Gallacia monachus Cisterciensis conscripsit olim Vitam admirabilem B. Eronis, eiusdem loci abbatis: qual inter alia continet historiam illi similem quae vulgo narratur, de monacho affligemense, qui per annos CC ad cantum cuiusdam aviculan in exstasi permansit. Vitam hanc in antiquo codice repertam publicavit Reverendissimus Malahias de Asso (sic legendum)».

XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE

Kalendarium de los Santos de la Orden del Cister. Salmanticae.

Cisterciensium, seu verius Ecclesiasticorum Annalium a condito Cistercio: tomus IV. I continet res gestas ab anno MCXXXIII ad MCXLIV — Lugduni 1642. in folio. II res gestas ab hinc ad annum MCLX XIII ibidem eodem anno III, ab anno MCLXXV, usque ad annum MCCX II inclusive — Lugduni 1480 sumptibus Laurentii Anisson, IV perlingit iste ad annum...

Pontificale Hispano Cisterciense eiusdem non vidimus, nec Latineum ne sitan vulgare certe sumus, fidem de eo habentes Joanni Caremelli in Theologi — Regulari disputatione C X X I V. articulo C X credidit nos Carolus Vischins in Bibliotheca Cisterciensi.

Santoral y Dominical cristiano para las fiestas de Nuestra Señora, y de otros santos, duobus partibus, price: Pinciae 1613, altera Salmanticae 1620.

Nota de Nicolás Antonio. B. H. O. — T. I, pag. 90.

(7) Caricae omni Henríquez — menologium Cisterciense, lib. 2 dist. 25, cap. 6.

(8) B. H. V. — Madrid — Ibarra — 1785 — T. II — Scriptum incertum temporis — pag. 387 — Anonymus.

(9) Murguía — Diccionario de Escritores gallegos. — Vigo — Campanel — 1862 — Art. Anónimo — pag. 7.

ESTASE IMPRENTANDO

OS MENOS - Contos por Filgueira Valverde

(E D I C I Ó S L A R)

Do arte popular galego e de unha das suas manifestazons

LEÍDO NO «SEMINARIO DE ESTUDOS GALEGOS» EN XUNTANZA DO 12 - IV - 1924

Pra XOHAN e RAMÓN XIL e ARMADA

O ARTE POPULAR GALEGO

O fervedoiro intelectual do tempo que vai de camiño eisixe que pobos de personalidade tan definida como Galiza non carezan de estudos que o den a coñecer en todos os seus aspectos e o longo os seus desacougos espirituais. Non embargante na morea de cousas que fican sen

estudar aínda n-esta Terra anda o arte popular. Algo de bñ se fixo en canto á poesía e pouco en col da música, mais pol-o que fal a outras facetas, o campo da investigación é vir-

xen aínda. E todo o que queira coñecer o espírito de un pobo ten de sorprendelo in fraganti na elaboración do seu arte íntimo, liberto de regríñas e medidas, porque n-él, nas sagras especies de unha pedra, de un ferro ou de un madeiro xacen patentes real e verdadeiramente todos os espóentes da Raza, as característi-

cas todas que ela plásmou no veltro da História.

Pondo as causas da peculiaridade do arte no sedentarismo, na permanénza secular de un pobo n-án peis característico, é indudavel que o arte galego ten de ser peculiar e perfectamente diferenzabel do arte dos outros pobos;

Galiza como rexón xeográfica completamente arredada das outras terras da Península non foi aínda negada por ninguén. E en arte o paisaxe é soberano, e os artistas son todos

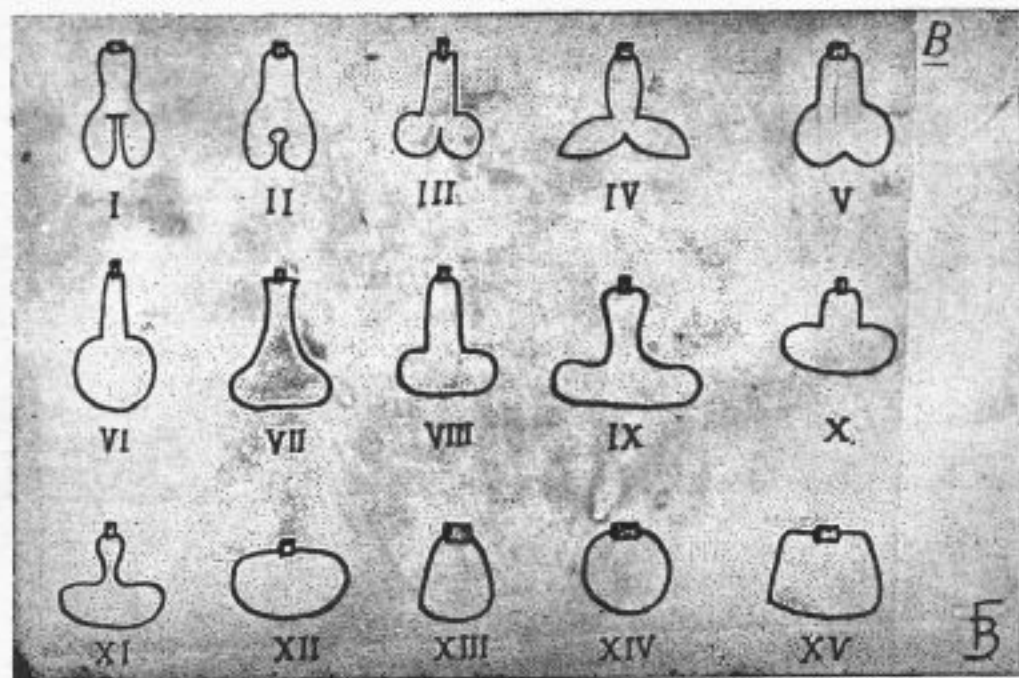
XUGO DE UN CARRO DE BOIS DAS INMEDIACIONES DE SANT-IAGO

a lle render homenaxe. En arte e nos outros ordes. Lémbrome do folk-lorista asturián que mafina que a monteira, a pucha que decora as testas dos labregos nosos poidera ser imitanza das nosas montañas (1). De eiquí ven, pois, a

(1) Aurelio de Llano Roza de Ampudia. — Del Folk-lore

nosa independencia artística da que xa comenzan a se decataren os homes da meseta. O crítico Alcántara dínos que na Hespania comprende a procedenza dos artistas e fala da incompreensión recíproca dos artistas do Norte e do Sul e de outro fato de cousas por iste xeito (2). Mais si esta diferenza se espalla no arte erudito, ¿qué non ten de pasar no popular, xa que pol-a incomunicazón, pol-o arredamento espiritual do home da campia - lugar de desenvolvemento de iste arte - as influencias chegan esvaídas e os ceratiteres acúsanse mais fondamente? A nós os galegos compre erguer o

sin influxos alleos como os imperios precolombinos das Américas - concuiremos que, cas reservas necesáreas poderase adiviñar o arte dos primeiros poboadores de un peis á transparencia do arte popular da actualidade. A iste respecto citarei a tradizón viva entre a poboación rural miñota de que os replicados xugos dos bois, culos dibuxos xeométricos si ben mais fastuosos son tan semellantes ós de Galiza teñen ditos adornos tomados das pedras das citanias portuguesas e mais en particular da *pedra fermosa* da Citania de Briteiros conservada no Museu Martins Sarmento de

CARAVILLAS: MANICELAS

veu do santuario da nosa propia i-alma e contemplar teimosa e sereamente seu mislêreo.

Pra min boa parte do intrínseco do arte popular acouga na circunstancia da relación que garda co dos aborixens. Si consideramos que o arte popular é mais que nada unha tradizón, que o pobo non crea senón en canto fai evolucioar o primitivo modelo-cousa confirmada pol-as observacións de pobos aislados, autodidactos,

Guimaraes (3). Os xugos dos bois galegos levan as mais das vegadas un ou mais círculos nos que se inscribe unha estrela de seis pinchos en releve; xustamente como a pedra esculpida topada por Cuevillas na citanea de San Cibrán das Las (4) e como o remate de torques conservado pol-o señor Branco Clee-

Asturiano. *Mitos, Supersticiones, costumbres...* Madrid MCMXXII -- pax. 153.

(2) Francisco Alcántara. -- *La vida artística. Las esculturas de Ordeña en el Salón del Museo Moderno.* Artigo «El Sol». -- 29 -- XII -- 1925.

(3) Manifestado á autor por D. Xavier Ozores a quen llo comunicou o Conde de Vilas -- Boas.

(4) Vex. F. L. Cuevillas. -- *O Castro «A Cidade» de San Cibrán de Las.* -- Sección arqueolóxica da revista NOS -- Número 10 e *A Citania do monte «A Cidade» en San Cibrán das Las.* no Boletín da R. Academia galega, números 164, 165, 166, 167, 168 e 169.

rón (1). Pode haber elquí a razón do mínimo esforzo que axude a esta semellanza posto que a estrela ou rosa esapétala conséguese dividindo a circunferenza en seis partes iguais co mesmo radio. Véxanse emporiso outros exemplos.

Non dubida un instante Leite de Vasconcellos en ler a *boneca* que aparece nas coziñas do Alentejo como unha supervivenza do «Lar amillaris» (2) nin dubida cando asegura que os amuletos lusitano-romanos... perduran intactos; a «bulla» é a «medalhinha», a «nomina» ou o «saquinho» que encerra substancias de virtude; o «facium» tornouse un amuleto duplo que se usa na Estremadura, composto de unha fíla e de un cornicho; a «lúnula» é a

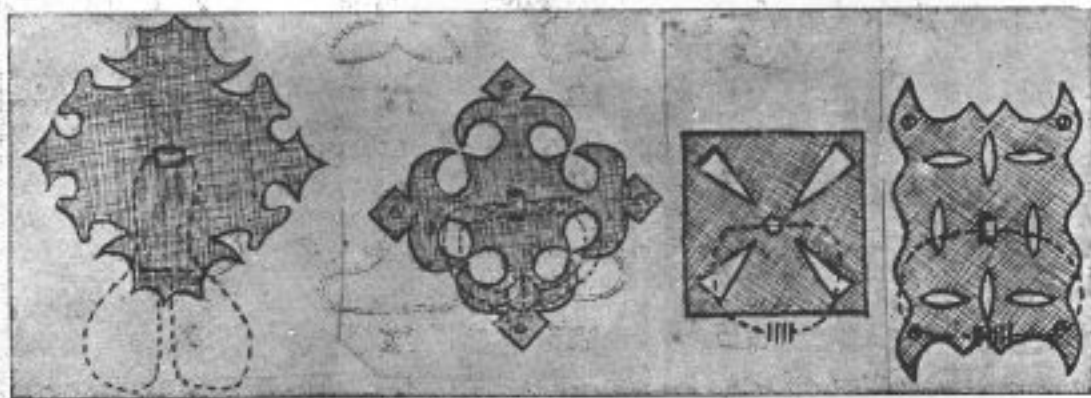
e ágala no seu encaixamento de metais preciosos. Pra existencia na actualidade de tipos de casa derivados dos de tempos prehistóricos véxanse os estudos de outo intrés en col das casas do Cebreiro por Anxel del Castillo (1).

Con Yeats temos de dicir, pois, que *o arte popular é a máis antiga das aristocracias do pensamento*; pra il sexa a nosa maior veneración.

O INSTINTO ARTISTICO

NO POBO GALEGO

Ten o pobo de Galiza, unha pinga de arte sempre pra deitar nos lugares todos que atravesa, nas manifestacións varias da súa alividade. No mais recollido recuncho da súa

CARAVILLAS: BASES - C A F

«meia-lúa» trazida polos meninos ou suspensa na testa ou ao pescoço dos animais de tracção e carga» (3). Estas verbas ben se poden aplicar á nosa Galiza onde os colmelo de porco engarzados en prata, as manciñas ou figas de cibeche e coral son de corrente uso. Pareceu-me velas na coleición dos Sres. Peinador en Mondariz; no noso poder andan algunhas de iste xeito con mais apacós informes de marfín

vivenda, nos instrumento da súa labor de cotío, no reflexo do seu amor pol-o armentío e pol-a facenda, na vida traballada do agricultor que aprica os minutos de lecer a industrias silvo-pastorís anda a man da raza de saudades a debullar as mazarocas do arte.

A casa rural galega cos edificios adxuntos é verdadeiro museo de arte popular. Nos extremos dos tellados en outón ou de dúas augas pónense estilizacións de pombas xa en repouso, xa en aitude de se botaren a voar, costume nascida da observación de que ise curro, como o mais erguello da construción é o escollido dos animais que, xuntamente ca vaca

(1) Vex. Xesús Carro: *La Orfebrería pre-romana y el tesoro de Castro Recuas*; conferencia dada no Círculo de Artesanos d-A Cruña e na Casa Social de Santiago.

Topel a estrela de seis pinchos na plaña de un cruceiro do adro da igrexa parroquial de Tenreiro - Colobade - acompañada da de cinco pinchos de un só trazo que por alí chaman o risco de Salomón e faise pra se afastar da Santa Compaña ou dos maos espíritos. Malino se lle atribuíra virtude máxica ou si será resto do culto sabático na Galiza.

(2) J. Leite de Vasconcellos. — *Religións da Lusitania*, vol. III, pax. 397.

(3) Os. cit., pax. 376.

(1) Angel del Castillo: *Por las montañas de Galicia: Las casas del Cebreiro* número 78 do Boletín de R. A. O. de I-XI 1913 e moi principalmente *Origen de las «pallazas del Cebreiro»* no mesmo Boletín, número 82, do I-IV-914.

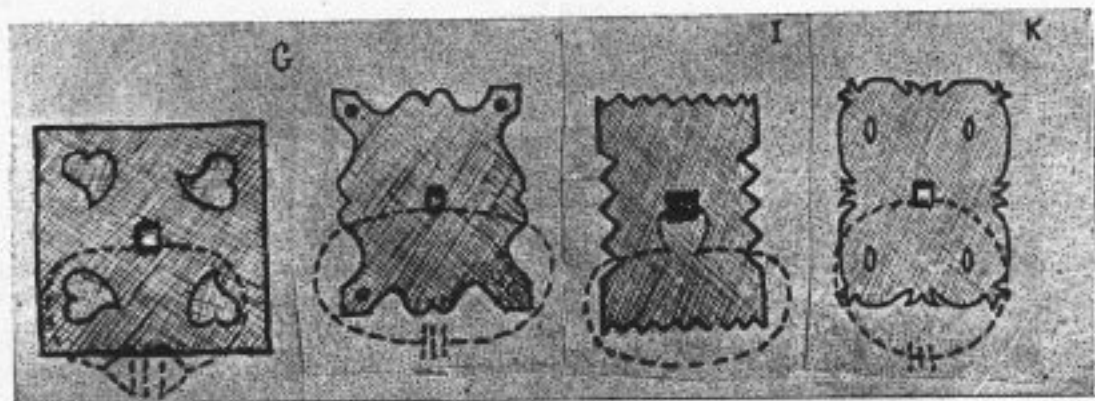
dos vales tranquiños e o can montañés, é o que millor compón na paisaxe galega. As estilizacións de pombas vense susituídas na banda de Lugo por unha laxe de pizarra horizontal riba da que se pon unha pedra estirricada a modo de almea.

Nos tellados a catro augas vin grandes froles nos vértices en Ordes (A Cruña) froles, de terra cocida moi abertas.

As pombas estilizadas fanse estensivas ás chemineas colocando ou ben dúas unha fronte da outra, nas bandas opostas, ou catro cada pomba no seu ángulo: teño apunte de unha en Valdoviño (Ferrol) onde as pombas millor que estilizacións eran toscas esculturas. As chemineas de Lugo seguen o tipo de laxa e almea ouservado nos tellados.

a facer inventariar os momentos que o arte rural nos deixe; e de aquela os piornos terán de seren aprezados no que cada un val.

De eles coida Frankowski que son a supervivenza dos palafitos protohistóricos e velaiquí tendes outro eixemplo da relación íntima desta arte co dos aborixens. En Galiza os piornos a diferenza dos de Asturias que cáseque non levan adorno nengún, compon a sezón mais variada e rica en manifestazóns artísticas. Pode decirse que somentes hai un atavio que se repete moitas veces, a crus. A crus fica sempre no lugar mas visibre do hórreo presidindo e gardando os productos que el encerra. «Moitas vegadas, di Euxenius Frankowski, vese encol dos hórreos galegos unha crus...» ...¿Qué sinificazón poden ter estes adorna os?

CARAVILLAS: BASES - G A K

Pra o sistema decorativo que se adoita de pór nas chemineas é o de, a xeito de pináculos nas esquíñas, ouxelos de barro: cuncas, poles, xerros, canecos e outros. A mole da chemineia gana moito con iste aditamento.

Na faciana dos casaes de certa importancia drentro dos lindeiros da aldea óllanse pinturas xeométricas, pol-o común estrelas; ou relevs xocosos unhas vegadas - monifates, carantofías - relixiosos outros, figuras da pasión; a mais vista é a do Descendemento ou a das Angurias - dos que compren estudos.

A carón da casa fican os hórreos ou piornos. A área por eles abarcada constituíe un tesouro soterrado aínda do arte popular. Eu penso que ten de chegar un tempo no que o labor do persoal empregado no noso museo etnográfico

Pra o labrego galego o hórreo é un edificio tan sagrado como a eirexa pois que o coida e o enxolela tomando os motivos das construcións do tempo» (1) N-iste parágrafo resume dito investigador seu pensamento en col dos hórreos galegos. Pásmase él de que teñan ademais campañas, torres e carillóns pequeneiros, cousas que pra min non son mais que manifestazóns do misticismo panteísta do noso pobo que fai ouxeto de misteriosa e calada admirazon os lugares onde se gardan os produtos da Terra - Nai. Eu teño ouservado que ises símbolos relixiosos dos hórreos vanse esvaíndo hastra desaparecer de todo nas veciñan-

(1) Eugeniusz Frankowski - *Hórreos y Palafitos de la Península Ibérica*, pax. 26 e 27.

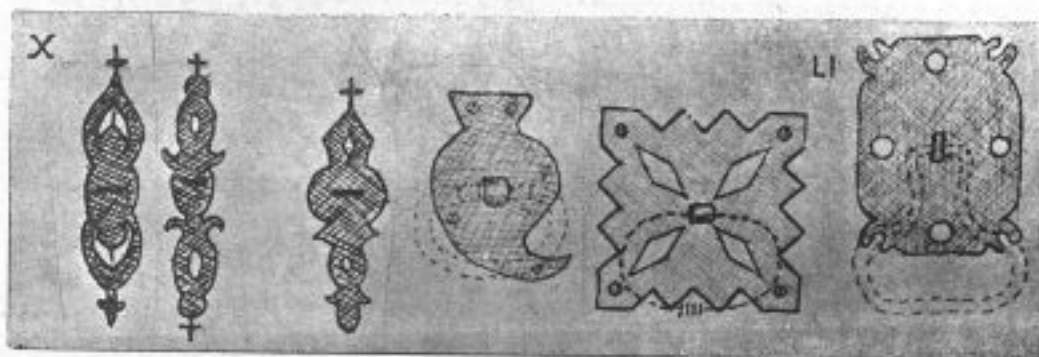
zas da beiramar onde a tal devozón esparéxese entre os dous elementos e onde os cultivos das legumiosas non elixen, como fan os grans, depósitos pra a súa garda. E nas terras mariñeiras non son grandes as estensións adicadas ó cultivo dos cereais.

Os hórreos máis probes hachelinos, pois, nas costas da Galiza pol-as razóns devanditas. O de mais outro senso místico vino en Naron perto do Ferrol; non embargante ser moi pequeno era - cousa única - de catro augas, en cada ángulo i-en cada seu vértice sostíña un cáliz con catro cravos na cunca o no medio da aresta do cuio, entre os cálices dos vértices, unha cruz. Nas veciñanzas de Betanzos e nas freguesías que van todo ó longo da estrada de esta cidade ó Meson do Vento ouserveinos ornamentados de xeito unánime con ri-

e de escultura popular que hacha o seu máis outro grado de expresión nos cruceiros e nas fontes monumentais; con todo, e aínda tratándose de un lixeirísimo e superficial faladuría a que hoxe facemos pra intresar ós meus compañeiros do «Seminario» nas cousas que son ouxeto de estes apuntes, non-as darei elquí. A Condese de Pardo Bazán deixounos n-un imperdoabel pulo satírico, descripción doada dos primeiros (1) e dos outros ben nos podería falar o Castelaio con verbas ategadas de enxebriño e amor ó noso.

* *

A industria dos picheleiros, dos latoceros, dos alfareiros, dos ferreiros etc. gárdanos moitas sorpresas pra cando as estudemos debida-

CARAVILLAS: BASES - X A M

cos ostensoiros de madeira, representazón do misterio eucarístico, lembranza tal ves do que figura no escudo de Galiza e que aparecendo tanto nos edificios públicos de aquela antiga vila chegou a ferir a imaxinazón campeslá. Nos arredores de Padrón -Lestrove, Dordro...- teñen fastuosos reloxos do sol na dianteira de pedra de gran, con reminiscenzas barrocas nas volutas que os encoadran.

Poderíase facer un estudo dos piornos por rexións ben caracterizadas dentro da nosa Terra.

Píntanse os hórreos coadricuando os paramentos exteriores i-enchendo logo ises coadros de roxo, verde e branco principalmente. De ises coadros fanse tamén triángulos axeiándose os cores con diversas combinazóns.

Teño recollidas novas dos petos de ánimas

mentes. Teremos que pregar ó Porvir que nos traia un Rocha Peixoto que estude a nosa *Iluminación popular*; iste investigador describe tipos do Miño - Arcos de Val de Vez, Ponte de Lima, Penafiel e O-Porto - que foron ouservados por Risco na feira de Allariz i-eu vinos tamén na mesma cidade de Ourense. (2)

* *

A industria da ferreiría abrangue ouxetos de moita curiosidade: petadores, cataventos, pechaduras, cravos ou bitoques, caravillas etcetera.

Tiveron sona n-outroira as ferreirías galegas;

(1) Emilia Pardo Bazán - *De mi tierra*, pax. 366 e seguintes.

(2) Rocha Peixoto. *Iluminación popular* na revista PORTUGALIA, vol. II, pax. 36 e segts.

vilas coma Pontevedra tiñan por elas bo medio de vida; a cantidade de xacementos de mineral de ferro en espolazón dende tempos recuados era moita (1). No século XVI decía o Licenciado Molina:

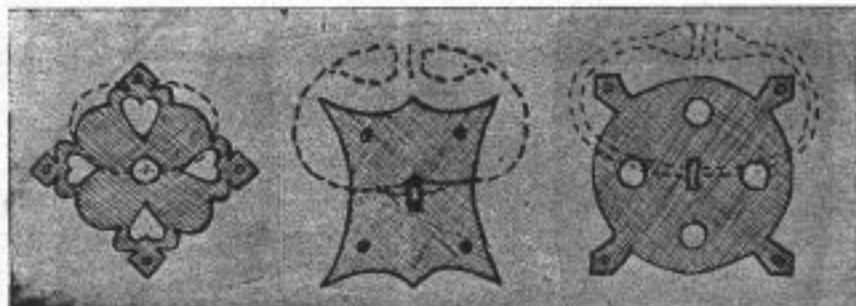
También herrerías que es loa en Vizcaya aquí las tenemos y muchas de sobra. (2)

Os peladores galegos mais espallados son os de estilizacións de animais, lagartos e cabalos teño visto. Tamén son abundantes os de unha ou dúas espirais ou volutas.

En pechaduras cada pazo e cada casa antiga de señorío garda infinida variedade. Vin na freguesía de Lantaoño, na porta interior de un pazo do século XVIII unha ca figura de un paxariño en vó o servado dende o chan e moi ben resolto con arte cheo de inxenuidade e graza. En Santiago existe un fermoso tipo

son liñares e incisos. Nos segundos hai verdadeiros enredos de forxa. Os que conserva o convento de Vistalegre de Villagarcía — ós. XVII — son de liña moi superior ós que, idénticos, aparecen catalogados no Museu Machado de Castro de Coimbra como da mesma data e da «Serralhería de Toledo» (1). En Santiago son de toda mañificenza os do Hospital de S. Roque, formados por unha cruz potenziada que ten inscrita unha concha de vieira, así como os de moitas casas particulares.

Pasando sen mentar as veleas ou calaventos dos que tantas fermosas temos dexergado, entremos de cheo n-aquela manifestazón da nosa ferreiría que é principal ouxelo de estes apuntes sinxelos e calivos.

CARAVILLAS: BASES — N A O

predominante: águia bicéfala que leva antro as testas ás veces a cruz xacobeá — casa do Deán — ás veces a potenziada de don Diego de Muros — Hospital Real — (3) En Astorga ollel o mesmo tipo sin as devanditas cruces, en troques levaban as águas no bico ponliñas de carballo e de loureiro. Tal vez sexan de construción galega.

Dos cravos temos eixempres espréndidos dinos de figurar en calisquera coleición. Conven difrenzar os dos portalóns campesíos e os dos edificios villegos. Os primeiros están dispostos en liñas paralelas e os seus adornos

A caravilla é un produto rural tipicamente galego.

A verba *caravilla* do latín *clavícula* (chaviña) distíngue a unha pechadura empregada nos portelos e nas cancelas das casas rurais da Galiza. Fica constituída por unha palanca angular de primeiro grado e consta de *manicela*, *base* e *brazo* como órganos principais. A verba *caravilla* esquirbenna os tres dicionarios galegos con *b* definindo o ouxeto o mais antigo de eles, o de Rodríguez como «clavija, pedazo pequeno de hierro para cerrar una puerta, especie de pasador»; o de Cuveiro como «clavija sea de madera o de hierro y hasira en forma de pasador»; o de Valladares di que é «clavija, pedazo de hierro con gancho de saca y pon». A definición de Cuveiro paréceme a mais

(1) Vex. *Ferreira e Ferraria* por J. Leite de Vasconcellos, no BHAQ, núm. 147 correspondente a 1 — 12 — 1922; Juslino (XLIV, 2) cit. por Schulten *Hispania pax*, 78.

(2) *Descripción del Reino de Galicia y de las cosas notables del*, pax. III da chamada pol-os bibliófilos terceira edición (Vex. Villa — *amíl*, *Ensayo de un catálogo sistemático y crítico de algunos libros... que tratan de Galicia*) Madrid, Rico de Miranda, 1678.

(3) Véxase na capela a porta que dá á sacristía.

(1) Na sala XVIII do dito Museu destilada a ferros.

asísada pois con ista parola abránguese moitas cras de pechaduras ás que se lle aplica por extensión.

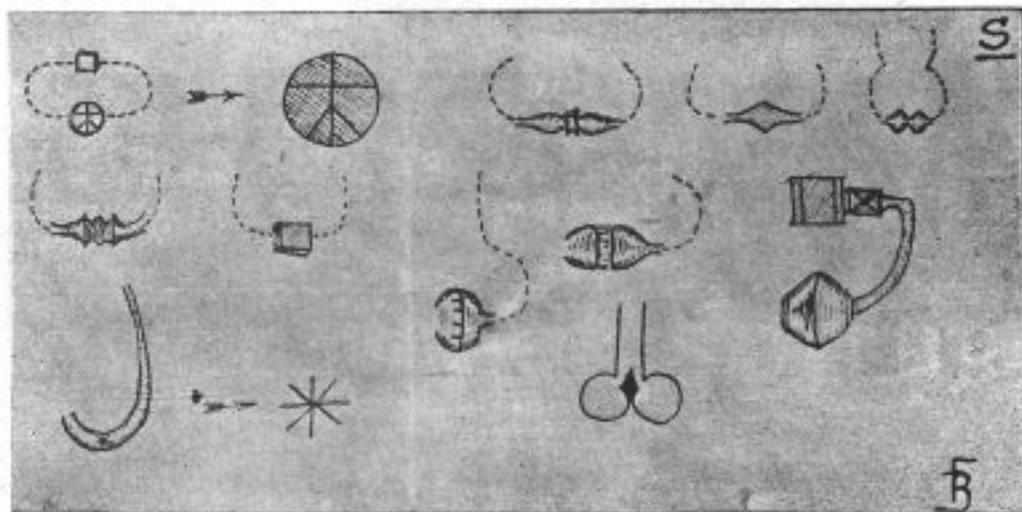
A manicela e a base son as partes que mais se prestan pra o decorado xa por ofrescer mais campo xa por seren exteriores. O brazo presenta dibuxos liñares ó longo e si é caso, entrecruzándose formando losanxes.

Haí un tipo de caravilla *por presión* que é pouco abundante; é a representada no dibuxo A. Son caravillas de grande tamaño, a do dibuxo ten 39 cm. e medio e hacheina na parroquia de Fornelos da Ribeira perto de Salvaterra de Miño. O punto R onde actúa a potencia tócase de abondo imitando unha cuncha de

recolleita por mor dos viaxes, porque sospeito que ó cabo de poucos anos veranse substituídas por ferros de frábica estranxeira como xa agora pode verse nas cancelas da veira das estradas.

A forma da manicela é moi varia. Na lámina B fixen a sua tipoloxía e no orden en que aparecen dibuxadas, tendo en conta que os primeiros números son os exemplares mais arcaicos, poidera ser a sua evolución.

A sinalada co número 1 correspondente ó dibuxo C é o tipo mais antergo dos por min topados; pertencese o pazo chamado «da Paroxa» en Portas - Caldas de Reis - en cuio portalón almeado, do ano mil seiscentos e tan-

CLAVILLAS - DETALLES

vieira. Anque se alcontran en toda Galiza do-mean mais no Norte; os do dibuxo X son do límite con Asturias - Vegadeo, Ribadeo - (1).

Mais intrínseco é o meu ver a caravilla *por torsión*. É característica da Galiza actual e da Galiza histórica, non-a vin fora da nosa Terra nin nas coleicións de ferros que conozo hai nada semellante. No «Cau Ferrat» de Rusiñol en Sitges nin no Museu de Coimbra teñen caravillas. (2). Puxen certo empeño en recoller algo de elas, non embargante a dificultade da

tos se mostra. E dos meirandes pois convén advertir que o grandor medio das manicelas é de uns trece centímetros e o do conxunto de uns vinte.

O II é de transición ó tipo III formado pola tanxenza de dúas circunferenzas; abunda na Maíña e nas veciñanzas de Santiago. O IV olleino en Liria, o V é o mais común tal ves polo ben que se axeita á man. O VI pertencese á freguesía de Rubians - Vilagarcía - onde predomina iste tipo escaso no resto do país. Os números VII, VIII, IX, X e XI son todos de Salvaterra de Miño, de tránsito ó tipo XII que é o que se atopa en Portugal, sómentes na provincia miñota. Con iste tipo fíxose outro misturado de

(1) É referencia do meu ilustre mestre e amigo D. Armando Cotarelo.

(2) Pra o «Cau Ferrat» véxase MVSEVM, vol. V, núm. I, 1917 e *Arte y decoración en España*, Casellas, Moncanut, editores, Barcelona, año 1923, Tom. IV, láminas 83 e seguintes.

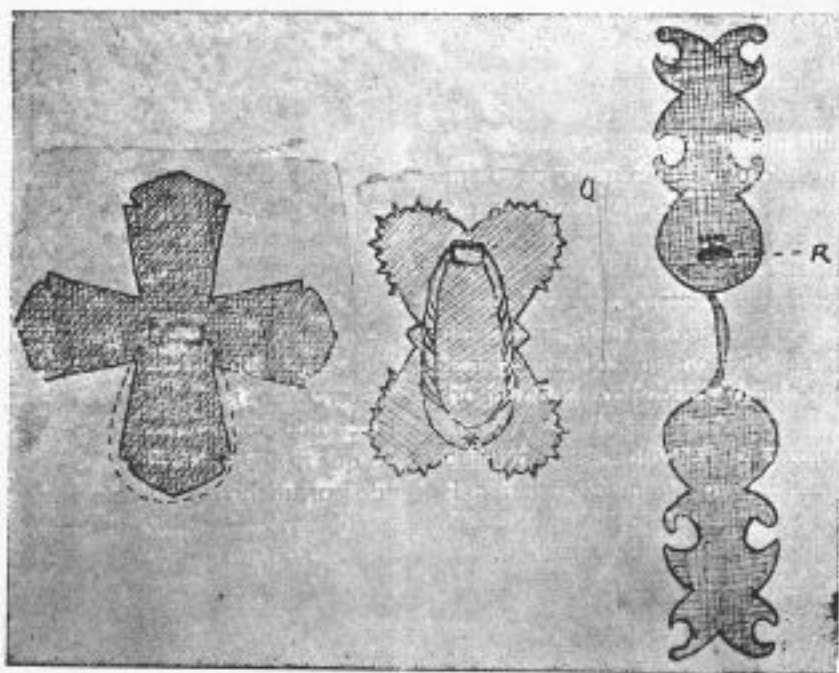
caravilla e petador que abonda igualmente en toda Galiza. Os XIII, XIV e XV son tipos soltos de diversos lugares.

Anque a dozura de liñas das manicelas, n-unha materia tan pouco doada como o ferro marca un perfeizoado senso artístico, onde iste se manifesta mais craramente é nas bases.

Dou algúns dibuxos en col dos que son de-

Ouro, no lugar da Laxe - Vilagarcía -; o da Q do de Quintandona no mesmo Concello.

O mais notabel é o da G por ser o único eixemprar repuxado que conezo. O Q mide vintedous centímetros, a manicela fica traballada en espiral e na parte baixa ten inclada unha estrela; é curiosa tamén a sua figura de volvoreta ou de dous corazóns xunguidos fortemente pol-o vértice.

CARAVILLAS: - DETALLES

mais as espricazóns. A inxenuidade campesia adrezounos con corazóns e calados onde se podería adiviñar a man que fece rendas sotils choutando tolamente os dedos riba da almofada pinchada por milleiros de alfinetes. Os sinalados dende o D hastra o N incrusive son da freguesia de Fornelos da Ribeira; o da O da de Pesqueiras - Salvaterra - o da P da casa do

Na lámina S van detalles dos nós das caravillas. Intresa o primeiro de eles que repersenta un cruceiro con plaña e tudo

Os apuntes meus van de remate. Poñamos todos de manifesto a i-alma da Raza: oremos et laboremus.

F. BOUZA BREY

A EDADE DO FERRO NA GALIZA

(Proseguimento)

Esta expedición de Decimo Junio Bruto, que mais foi razzia pasaxeira que guerra de conquista e d'estabrecimento duradeiro, e que non alcanzou mais qu'as terras do Sul da Galiza, si ben sirveu pra descubri-la, non deu un coñecimento esautó d'ela nin a abriu por inteiro ó comercio e trato dos extrangeiros, y-así as noticias recollidas por Polibio de Megalópolis que por aquil entón atopábase diante de Numancia formando parte do séquito de Scipion Emiliano, debían distar moito de ser craras e concretas. A obra d'aquil historiador perdeuse na sua mor parte e no que d'ela nos resta, fala algunhas veces da Lusitania, mais nin unha soila vez nomea a Galiza, sendo moi posíbre qu'as idelas de Strabon en col da extensión dos Lusitanos deic'ó Cantábrico, teñan un orixe polibiano.

Nos comenzos do século -I, Artemidoro d'Efeso e Posidonio d'Apamea visitan a Península, e dos seus libros tira Strabon os datos relativos á riqueza mineira do noso chán. Car'o ano -70, Asclepiades de Mirlea reside na Turdetania onde s'adica ó ensino da retórica, e deixa na sua *Periégeses*, unha descripción do país *encontrando en todas partes huellas de los héroes griegos y helenizando los nombres de lugar ibéricos*, ó decir do Profesor Schulten, (1).

No mesmo século, os exércitos romanos siguen facendo incursións na Galiza. En -93, Publio Licinio Craso chega hastr'as Cassitérides; en -74 ou -73, Perperna o lugartenente de Sertorio, penetra novamente no territorio dos Calecos, y-en -61 ou -60, Julio César avista en Brigantium o mar Cantábrico. Pasadal-as guerras civís Octavio Augusto, dono e señor do imperio, afoga a derradeira resistencia de Cantabros, Astures e Galaicos, y-a nosa terra é sometida ó poder de Roma, vendo logo o seu chán cruzado por camiños, abandonados os castros y-as citanías, y-esproladal-as suas minas pol-a mau dos vencedores.

De todas estas loitas da conquista romana, queda lembranza nas obras d'Appiano, Velevo Patérculo, Floro, Dion Casio, Plutarco e nos Epítomes de Tito Livio, especialmente no d'Oxyrhincus, e miudas referencias en Julio Obsequens y-en Valerio Máximo; pero istos autores atenderon mais nas suas historias ós feitos guerreiros dos generás e soldados de Roma que non ás maneiras de ser e de vivir dos povos con quen combatíran, y-así soilo atopamos n-elas de tarde en tarde algunha noticia com'a do paso do Limia ou a dos funerás de Viriato que teñan ou poidan ter certa relación co-a etnografía dos antigos Galegos, en col da cual poucas informacións teríamos no día, si Strabon, escritor grego d'Amasia que morreu no reinado de Tiberio, non houbera recollido nas páxinas da sua *Geografía* todo o que n-aquelles tempos se sabía d'iste arredado corruncho do Imperio Romano. Iste insigne geógrafo, gardador da tradición estoica deu mais tiro na sua obra ós feitos humanos, usos, costumes, relixión, etc. qu'os alcidentes topográficos, e gracias a elo, sabemos hoxe cales eran as practicas adivinatorias, os sacrificios, o traxe, o xeito de combater, os alimentos, as bebidas y-os ouxetos de comercio das nosas tribus preromanas. Craro está que semellantes informacións non teñen unha precisión ausoluta e que Strabon, que tomou ben cousas dos libros de Polibio, Posidonio, Artemidoro y-Asclepiades, cai ás veces en erros de consideración. Confunde ós povos da Galiza cos Lusitanos; atribuíe idénticos costumes a todas-as tribus do N e do W da Península; acol'as fantasías troyanas d'Asclepiades, mais danos en troques unha sensación de vida e d'humanidade que non volvemos alcontrar en ningún dos escritores antigos que con mais ou menos extensión s'ocuparon da nosa terra.

D'iste mesmo século I da nosa era, o mais fecundo en referencias en col da Galiza, son a *Biblioteca* de Diodoro Siculo, o *Situ Orbis* de Pomponio Mela, a *Historia universal* de Trogo

(1) *Hispania*, pag. 88.

Pompeyo, que coñecemos por unha abreviación de Justino, a *Púnica* de Silio Itálico y a *Naturalis historia* de Plinio. Nas catro primeiras atópanse informacións bastante exactas tocantes ó litoral galego e da situación das Cassitérides, e tamén alusións ás creencias relixiosas e ó espírito guerreiro dos antigos habitantes de Galiza. Plinio pol-a súa parte apañando datos recollidos de Varrón y outros que podemos chamar oficiais, tomados do *Corografo* d'Agrippa e da *Formulae provinciarum* d'Augusto, deixounos un catálogo bastante completo das tribus galegas, postas nos seus respectivos conventos xurídicos, a máis d'unha descripción das costas e d'unha animada pintura dos traballos nas nosas minas d'ouro.

Nos fins do século I e nos II, III e IV, as noticias dos textos devecen moito. Si exceptuámo-la magna obra de Ptolomeu, que nos proporciona nomes novos de cabos e cidades e que fixa nos seus xustos límites á tribu dos Lusitanos, non encontramos outra cousa que pequenas alusións relativas ós cabalos galegos, ó estano das Cassitérides, ó ouro das ribeiras do Sil y á habilidade metalúrgica dos galegos, espalladas en Julio Solino, en Graciano Falisco, en Marcial ou en Claudiano. E máis tarde Orosio, San Isidoro, o Itinerario d'Antonino y aínda o Anónimo de Rávena, engaden ós nosos coñecementos algunhas noticias máis com'as relativas á situación do Medullo, ó tipo físico dos habitantes da Galiza, y á distribución mansionaria das vías militares romanas, de forte intrínseco histórico y-etnográfico.

Esta penuria d'información nos escritores dos tres derradeiros séculos do Imperio, exprésase pol-a situación excéntrica de Galiza, ond'a romanización non chegou a penetrar fondamente na entraña do país. Demóstrase isto feito mellor qu'o silencio dos textos a escasez d'epigrafía latina na nosa terra y-as grandes supervivencias indíxenas que s'ouservan nas lápidas existentes. Deixando a un lado as pedras miliarias y-as dedicacións ós emperadores, son poucas as inscricións onde non aparecen nomes de deuses ou de persoas de marcado carácter local. As letras co-as qu'os antigos galegos escribían os seus epígrafes, eran case sempre latinas, latino o xeito de redacción, pero o espírito seguía apegado ás tradicións y-ás creencias da terra. As vellas divindades

anteriores en moitos séculos á introdución dos deuses do panteón romano, tiñan aínda acocho nos curazós; os nomes indíxenas de persoas e de familias continuaban en uso aúnda algunhas veces a nomes romanos; as antigas divisións tribais e gentílicas quedaban en pé y-eran coíddosamente mencionadas, y-así n'estas lembranzas d'outros tempos, n-iste sabor arcaico da nosa epigrafía latina está o seu mor interese. Por elas sabemos qu'eran adourados eiquí Navia, Cosus, ós Lucubus, as Matris, e qu'o Júpiter do Olimpo era identificado con certos genios montañeses; por eles sabemos qu'as gentes galegas d'unha d'outra beira do Miño chamábanse *Viriatas*, (2) *Camalus*, (3) *Mesdamus* (4) ou *Catarus*; (5) por elas sabemos que por baixo da tribu existía unha organización política relacionada seguramente cos castros: o *Castelo Berensi*, (6) nos Limicos, o *Castelo Meldunio* (52) nos Querquernos, *Calubriga* (53) nos Gurguros; e por ela derradeiramente sabemos qu'o idioma ou idiomas indíxenas, aínda eran falados despois da invasión, já qu'algunhas lápidas aparecen escritas n-unha lingua que pol-o d'agora ten desafiado os esforzos dos eruditos qu'aínda non conseguiron descifralas d'un xeito satisfactorio. Crar'está qu'a tradución de semellantes lápidas, o mesmo qu'a interpretación dos nomes de lugar, de persoas e de gens, que coñecemos pol-a epigrafía e pol-os textos, están suxeitas ós enbeñados estudos lingüísticos que con tanto entusiasmo cultivaron algúns historiadores regionais, os que levados pol-os escrúpulos dos seus respectivos puntos de vista, convertiron a Galiza n-un país en cuia onomástica deixaran fondo sinal tódol-os povos da Antigüidade. Teñens'atopado eiquí raíces, sufixos e prefixos vascos, celtas, ligures, ibéricos, kimricos, helénicos y-hastra egipcios, e tan d'abondo, que soílo co-as verbas derivadas do grego, encheu o Sr. García de la Riega varias páxinas da súa *Galicia Antigua*.

Continuaráse

- (2) Hübner, C. I. L. 2435, 5 246, 5586.
 (3) Hübner, C. I. L. 417, 407, 418. etc. vex., Supplementum, pag. 1060.
 (4) Hübner, C. I. L. 2520.
 (5) Hübner, C. I. L. 2403, 2430, vex., Supplementum, pag. 1060.
 (6) Hübner, C. I. L. 5353.
 (7) Hübner, C. I. L. 2520.
 (8) Hübner, C. I. L. 2610.

P A N T E I S M O

Pra CARLOS VALENCIA

*Enchese a noite milagreira, escura
d'estrelas brancas; lene ollar de Deus:
Unha bágoa d'amor as trevas fura....
¡vai cara o ceo dend'os ollos meus!*

*A ermida arreboxada entre os piñeiros
bebe no azul, nas augas do perdón.
O vento espalla a todol-os vieiros
o meigallo do toque d'oración.*

*A Compañía dos mortos e dos vivos
durme na doce soma das estrelas.
E fortes aturuxos fuxitixos,
do bosque tenebroso dos lascivos,
veñen tra-l-as cantigas a collelas.*

Augusto M.^o Casas,

Ourense, 1925.

QUOD NIHIL SCITUR

(Proseguimento)

Pra qu'algo seipamos perfectamente, compre coñecer cales son as cousas qu'o causan, e de que xeito. Hai tal encadeamento anre total-as cousas, que non hai ningunha ociosa, ningunha que non dafie ou aproveite a outra; e asina, a mesma cousa é doada pra dañar e axudar a moitas. Logo pra ter perfecto coñecemento d'unha cousa, compre coñecelas todas: mais, quen pode ter ise coñecemento? Nunca o vin. Y-é por esta mesma razón porqu'unhas cencias axudan a outras, e porqu'unha contribuye á coñecencia da outra. Y-o que é mais aínda, unha se non pode coñecer perfectamente sin a outra, e por isto áchanse obrigadas a axudárense. Os ouxetos d'elas dependen tamén un do outro, e un do outro s'aprovelta. Outra vez síguese que non se sabe nada. Pois: quen hai que coñeza total-as cencias?

Exporei brevemente algún eixemplo pra que

non quede esto sen probanza. Abondará un sobre o home. O home odia o basilisco; din qu'iste morre co cuspe do home en aúnas; o basilisco odia o home e majs á donicela, qu'a-según din, mátao; a donicela odia o basilisco e mais o rato; iste á donicela e mais o gato; iste o rato e o can; iste o gato e a lebre; esta o can e o furón. Istes exemplos chegan sobre da antipatía.

Tamén o home se non mantén nin se deleita con calquera comida, mais co-a carne de vaca, carneiro, etc. Istes tampouco comen calquera cousa que lles dean, senon herba, afreitas, palla: estos se non dan en calquera terra, senon n-esta ou n-aquil-outra; tampouco esta terra da de todo, senon tal ou cal cousa; pra isto fai moito iste ou aquil clima. Istes eixemplos sobre da simpatía.

De que xeito pasan todas estas cousas? De

calquera que sexa, conven coñecer a natureza d'estas cousas, enantes de coñecer ben o home. Compre saber porqué o home se mantén, medra, vive, enxendra, corrómtese, raciocina, e logo, hai qu'esculcar o que é a γ -alma, e as súas facultades. Por isto mesmo, hase d'esculcar tocantes ás plantas por qué almas vivan; estudar as bestas e os seres inanimados. A cencia dos contrarios é a mesma. D'onde ven a xeneración e a corrupción? De calidás contrarias. Logo, convén estudar estas, tocantes ós elementos e dos corpos superiores: pois o sol e o home enxendran o home: sobre da introdución da γ -alma, sobre da introdución das formas, a acción e a pasión, a calidá, a cantidá, a situación e a relación: porqué está en reposo, porqué enxendra, porqué quenta. Compre estudar porqué está quedo, aquí, n-iste instante; n-iste tempo: compre ver o que é o tempo. Deseguida hase tratar do ceo e seus movementos; pois o tempo é, asegún dí Aristóteles (anque mal, coma hemos ver no seu lugar *númerus motus secundum prius et posterius*, Compre ver porqué se moven co movemento reuto e pra baixo: e deseguida o que é enriba e o que é debaixo: do centro do mundo, dos polos e das partes do mundo. Porqué vé, γ -esto por medio da luz; logo tratar dos coores, dos espritos, das imaxes, da luz e dos corpos lumiosos, do sol e dos astros. Porque é corpo γ -está n-un lugar, e despois tratar do corpo, da sustancia, do espazo e do valeiro. Porqué o espazo dise finito; sobr'o finito e o

infinito. Porqué enxendra γ -é enxendrado, e deseguida tratar de todas as causas, deica primeira. Porqué raciocina, d-eiquí tratar da γ -alma intelectual e as súas facultades, da cencia e do que pódese coñecer, da prudencia e dos demais hábitos, asegún lles chaman. Porqué mata; porqu'endexamais vive contente; porqu'arrisca a vida pol-a patria; porqué socorre ós enfermos e ós necesitados, e deseguida tratar do ben e do mal, da virtude e do vicio e da inmortalidá da γ -alma. Calquera d'estas cousas leva co-ela todas as outras, as cales sería aborrecete proseguir.

O mesmo de calquera cousa, por miuda que sexa. Isto, coñecelo pol-o eixemplo familiarismo do reló vulgar. Se queres saber de que xeito dá as horas, é preciso que denda a primeira á derradeira examines todas as rodas; que é o que move á primeira, e de que xeito está á outra γ -estas ás outras dúas e asína até chegar á última, porque si o reló, ademais de dal-as horas indicaas co estilo por afora, e sinala ademais o curso do sol no zodíaco co mesmo movemento con que se fai no ceo (cousas todas que con outras moitas vemos amostrárensenos asegún o verdadeiro curso dos astros, no reló portátil), entón o asunto faríase mais difícil e non poderías percibir de que xeito se fai a mais pequena d'esas cousas, senon desmontas γ -examinas por completo a máquina toda e non entendes cada unha das pezas e a súa función.

(Continuaráse)

ARCHIVO FILOLOXICO E ETNOGRAFICO DE GALIZA

(C O N T O S)

Canto de xaneiras

Recollido na fruguesía de Tenolro - Coto-
bade - por Xosé Núñez Búa. (1)

(CORO)

Santa María,
nai da piedá,
róganos, Señora,
pol-a cristiandá.

(LINHA VOZ)

Eu non sei pedir;
eu non son merecedora
d-El Señor me oír.
El Señor me oía
estas poucas palabras.
El Señor se alegra
de aquel que se salva.
Salvador do Mundo
e de todol-os *salvares*
non vivas nin *mueras*
sin a confesión.

(CORO)

Sin a confesión
eu non penso morrer
que a Virxe María
me ha de valer.
¡Oh Virxen, oh Virxen,
que estás coroada
debaixo do monte

con coroa sagrada.

Coroa sagrada
que lle veu da gloria
pra que lle adoremos
a quen nos adora.

Vamos a Belén
onde non vai ninguén
a mirar o neno
que a Señora ten.

A Señora lava
san Xosé estende
o meniño chora
co frío que tenhe.
- Cala, meu meniño,
cala meu amore,
que as tuas *ledicias*
me causan delore.

Os fillos dos ricos
en berces dourados
e ti, meu meniño,
nas pallas deitado.

Conta

- Paxariño pequeniño
quen che dou ese piquiño?
- Foi Noso Señoríño.
Repiquín e repiquín
tres graniños encontrín
e levinos ao mulño,
o mulño a moer,
os ratiños a comer
e collín un pol-o rabo
e levino ao mercado
e dironme catro pesos por él e un cabalo.
O cabalo estaba coxo,
levino ao ferreiro
o ferreiro non estaba
que estaba a muller,
pedílle unha cunca de caldo
i-ela douma.
A cunca estaba furada;
a culler tiña ferruxe;
eu chaminlle vella chocha;
apurroume os cans de palleiro,

(1) Pré clasificación en seccións da nosa recolleita folk-lórica, debéramos ter en conta, cando se trata de cousas com'iste *Canto de xaneiras*, a *Oración* e as *Verbas de San Xoán reformeadas* e os dous *Contos* tamén, se se deben por na de *Literatura popular*, ou ben no referente ás costumes ou ás supersticións, pois en todas elas cadra o seu estudo. Efectivamente, é cousa probada pol-a observación dos pobos primitivos que no seu orixe, non hai cántiga, historia nin leenda que non corresponda e que non vala en compañía d'unha acción máis ou menos ritual, sendo, com'observa o sabio etnógrafo Van Gennep, a recitación da cántiga, historia ou leenda, parte integrante e principal do rito, o qual ven ser moitas veces a cántiga ou leenda posta en acción, e a cántiga ou leenda a descripción motivada da acción ritual.

Asina o *Canto de xaneiras* é ben sabidamente parte d'un rito piedoso que lembra e reproduce a adoración dos pastores de Belén; a *Oración* ten no seu mesmo texto recoñecido o seu efecto espiritual: as *Verbas de San Xoán* veñen ser un exorcismo ou descomxuro contra o diablo; e os *Contos* acompañan un coñecido xogo dos nenos. D'eliqui que compoñe recoller sempre ó mesmo tempo a cántiga e o rito, xogo ou costume de que forma parte.

eu escapin a correr
e no medio do camiño
atopei un cabuxiño
e peguinlle unha patada
e fixo meeeeeeeeeeeeeeeeeee...

Recollido en Ponte-Cesures por F. Bouza Brey. Hai versións publicadas diferenciándose bastante de clas a presente que ten a particularidade de usar a forma dialectal das Rias Baixas que abrangue, como pode verse, unha zona interior estensa.

Conto

- Pico, pico, mazarico
quen che dou tamaño pico.
- Doumo Dios e os meus pecados
para picar nos carballos.
Eu piquei e repiquei
e graños encontrei.
Levelnos ao muiño,
o muiño a moer,
os ratiños a comer
e collín un pol-o rabo
e leveino ao mercado
e vendín cen teás por bocado;
marchei por unha corredoira torta
atopei unha craba morta,
saqueille unha corna
e púxeme a tocar n-ela
toquei e toquei e volví a tocar
e viñeron os ladrós
e sacaronme os calzós
e collín a corna e púxenme a tocar
e decía así:
Sebastianciño,
e vós vide aquí
que sete ladrós
me teñen preso aquí.
A craba negra
e mais a verdegada
están n-unha caldeira
facendo unha guisada.

Recollido en Senra, concello de Oroso, A Cruña, por Ramón Martínez López, do S. de Estudos Galegos. Esta versión é parecida a publicada por Murguía (*Historia de Galicia*. - 1ª edición. - pax 577). A primeira é mais imitativa a publicada por Bailesteros (*Cancionero popular gallego*. - Tº II. - pax 187).

As verbas de San Xoán retornadas

En Tenoiro - Cotobade - dicense estas verbas con certo aditamento final que redondea a versión mais completa das publicadas arastora. (Amador Montenegro Saavedra. - *Boletín de la Real Academia Gallega*. Número 103. - pax. 154);

As trece, trece raiñas do Sol
onde estourou o demo maior
e os que andan ao redor
e *sinón estourou estourará;*
arreda Barrabás
que conmigo nunca entrarás
nin por diante nin por detrás,
nin de noite nin de día
nin no fin da miña vida;
pol-a gracia de Dios e da Virxen María
un padre-nuestro e un ave-maría.

Tamén a entremedian dimpois de invocar «casa santa de Xerusalén» un engadido que parece de outra oración sin conexión algunha co presente. Véxase; é simplemente

Bueno Dios, bueno hombre,
bueno santo de mi nombre.

que parez importado modernamente de outra castelán tal vez semellante, como o xogo de prendas, menzoadado por Montenegro Saavedra, de Zafra, provincia de Badaxoz (*Biblioteca de Tradiciones populares*. - Tº II - pax 180)

Recollido por
F. BOUZA BREY

A X I Ñ A A P A R E C E R Á

OS HOMES ALBUM POR CASTELAO

(E D I C I Ó N L A R)

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

O NÓS, n-esta segunda xeira, propónse dar a esta sección meirande movemento e superior utilidade, ocupándose non só das publicacións, mais tamén dos feitos da actualidade galega no orde espiritual, en notas sintéticas e feitas pol-a breve, que han ser o mais istrutivo que poidamos. Alnda non podemos empinciar iste labor, qu'eiqui anunciamos pró número que ven.

LIBROS

HACIA EL BALLET GALLEGU, por Jesús VAL (Editorial Ronsel, Lugo, 1924).

Jesús Val tivo a boa idea d'escribir iste libro que hai tempo debéra terse escrito, co-a intención, que já algú acariñáramos, d'orientar n-un senso d'arte grande os Coros Galegos. Sabendo que témol-os elementos pra criarmos algo superior a moitas cousas que andan chamando a atención e as gabanzas pol-o mundo adiante, houbera sido parvada non precurarmos aproveitar o que hai pra darlle o gelto preciso é ilo encamiñando por onde debe ser. Jesús Val pensou aixiña no *ballet* - levado pol-os rusos ó mais outo cume - e co-iste pensamento, argallou iste libro d'unha grandisma utilidade, cheo ademais d'ouservaciós agudas e afinadas.

O malo é que a imitanza co-a maneira de expresión, e aínda co-a maneira de pensar d'Eugenio d'Ors, fai ás veces pouco simpática a súa lectura.

Estuda Jesús Val sintéticamente o meio aldeán de Galiza e o gelto com'os Coros o interpretan. Ven despoixas a súa teoría, e por fin o que se pode facer.

Moitas cousas poidéramos sacar d'il pr'estudalas arredadamente, pol-os problemas que fraguen á nosa consideración. Mais eso pr'outro día, se Deus quer.

V. R.

L'ORIGINE DE L'HOMME, por A. A. MENDES-CORREIA (excerpto de *Scientia*, de Milán) 1924.

O autor examina o estado actual de problemas das orixes da especie humana, según o evolucionismo transformista. Nas 12 aproveitadas páxinas da brochura, amoréanse, ditas en dúas verbas, no estilo resumido da síntese científica, as dificultades d'iste problema, que cada día que pasa, non fan mais que medrar. Con verdadeira conciencia científica, vai o au-

tor reparando en todol-os infroitosos tratamentos dos sabios pr'escraren iste asunto, por mais qu'il fique apegado á tese transformista, com'aínda o están a mor parte dos inqueridores.

V. R.

L'HEREDITÉ MENDELÉENNE ET L'ANALYSE ÉTHNOLOGIQUE, pol-o mesmo (Excerpto de *Natur und Mensch*, de Berna, 1922).

Estudo das complicações qu'o mendelismo trai ós estudos antropológicos y-etnológicos, anque o autor toma en conta o non aparecer moi segura a aplicación dos principios mendelianos á herenza na especie humana.

V. R.

NOTAS DE ARQUEOLOGÍA PREHISTÓRICA GALAICA LOS DOLMENES DE DOMBATE Y DE LA GÁNDARA (CORUNA), por el Dr. C. PÉREZ BUSTAMANTE - Catedrático de la Universidad de Santiago de Compostela, con la colaboración de S. Parga Pondal, Profesor de la misma Universidad. Separata del Boletín de la Biblioteca de Menéndez y Pelayo, Santander, 1924.

Estudo delido dos dolmenes mencionados no título e do de Sán, en Parga-Lugo, en compañía d'unha recollida moi completa de tod'o que deic'agora vai publicado en col dos dolmenes galegos e d'unha interpretación ben afinada dos grabados dos megalitos de Dombate e d'Espiñaredo.

Diante d'iste labor aparec unha esposición clara e sintética da distribución dos dolmenes na península e das teorías mais modernas respecto a súa etnoloxía e a súa evolución tipológica, engadándose tamén datos interesantes relativos os primeiros tempos dos metás na Galiza con publicación d'algún material inédito.

Compre mencionar asimesmo a bibliografía qu'inza as notas moderna e erudita.

En resumo un traballo forte e ben documentado que donaría creto de sabenza os seus autores s'istes xa d'outrora non-o tiveran arrecadado.

F. L. C.

Imprenta LAR, Real, 36 1.º - A CRUNA

Augas bicarbonatado-sódicas de
M O N D A R I Z

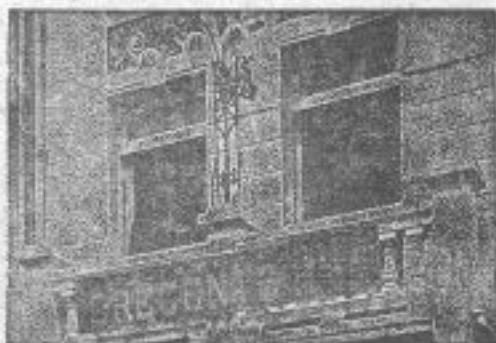
FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO
Propiedade dos FILLOS DE PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20 das
estaciós de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Octubre

Sastrería CRECENTE IRMANS

A MILLOR
DE
GALICIA

REAL, 28-1.º

TELÉFONO 180

A CRUÑA

=====

F. ROMÁN E SACO
DROGUERIA

E FARMACIA

Pereira, 19

OURENSE

Teléfono 28

=====

DISPONIBRE

=====

LEA VOSTEDE A
NOVELA MENSUAL

LAR

Administración e Imprenta

REAL, 36 1.º A CRUÑA

SUSCRICIÓN A 6 NÚMAROS 1'60 PESETAS